

Perry Moree

'BENEDEN AAN DE RANG DER BIOSCOPEN'

Uit de geschiedenis van het Vlaardingse Luxor Theater, 1928-1973

Op woensdagmiddag 11 augustus 1976 opende burgemeester Willem Adrianus Kieboom op de Vlaardingse Westhavenkade de Dansschool Van Rijswijk. Omringd door kinderen en kleinkinderen van de eigenaren, het echtpaar C.J. van Rijswijk-Beekveld, werd het pand ontsloten. Van de feestelijke gebeurtenis, waarbij vele genodigden aanwezig waren, werd in de lokale krant *Groot Vlaarding* uitgebreid verslag gedaan. Uit de speech van Kieboom werd flink geciteerd. De burgemeester prees het lokale initiatief en complimenteerde ook de Maassluisse architect J. 't Hoen en het Schiedamse bouwen aannemingsbedrijf Schroot & Co. Zij hadden immers een groot en vervallen gebouw, samengesteld uit twee oude haringpakhuizen, omgebouwd tot een moderne dansschool. De nog maar recent geïnstalleerde Kieboom had - waarschijnlijk van een van zijn ambtenaren - vernomen dat voor de verbouwing een bioscoop in het pand gevestigd was geweest. "Het zal wel aan de keuze van de films gelegen hebben, dat deze bioscoop niet floreerde", aldus de eerste burger van de stad Vlaarding, die daar met weinig gevoel voor nuance nog aan toevoegde: "In deze tijd zou het beslist beter lukken!"¹

In het begin van de jaren zeventig was het nog niet erg gebruikelijk om stadsbestuurders te wijzen op onjuistheden in hun beweringen, in ieder geval niet in Vlaarding, maar menig lokale krantenlezer zal de bewering van de nieuwe burgemeester als dolkstoot in de rug ervaren hebben. Immers, de niet florerende bioscoop van Kieboom was het sinds 1928 in Vlaarding gevestigde Luxor Theater. De Luxor, die 45 jaar lang een bioscoop voor alle Vlaardingers was geweest.²

Een van de krantenlezers die zich meer dan gemiddeld geïnteresseerd had aan Kiebooms uitspraak was de voormalige directeur van de Luxor, Nacky N. Mulder. Mulder, samen met zijn echtgenote, besloot een gepeperde brief naar *Groot Vlaarding* te sturen, waarin de gewezen exploitanten van het theater haarfijn uitlegden wat de eigenlijke oorzaak was van de sluiting van de Luxor.³ De Mulders achtten de uitspraak van Kieboom kras en oppervlakkig.

"Nogmaals, wij vinden het niet fair over een zaak, die 40 jaar lang een, zij het bescheiden, rol in Vlaarding gespeeld heeft, te zeggen dat de exploitanten het wel verkeerd gedaan zullen hebben. De visserij in onze stad is ook niet verdwenen omdat er verkeerde netten gebruikt zijn!"

De Mulders wezen de lezers van *Groot Vlaarding* erop dat de Luxor de lange concurrentiestrijd met de grotere bioscopen in Rotterdam had verloren. Daarbij had de Gemeente Vlaarding, met zijn - volgens De Mulders - torenhoge gemakkelijksbelasting, niet bepaald geholpen. De oorzaak was volgens het echtpaar niet de filmkeuze, maar het feit dat Amsterdam, Rotterdam en Den Haag als premiëresteden permanent publiek uit de kleinere bioscopen wegtrokken. Het feit dat bijna alle premièrefilms ook altijd - maar op een later

tijdstip - in de Luxor te zien waren, zorgde uiteindelijk voor matig gevulde zalen op de Westhavenkade. Toch had de Luxor in Vlaarding betere tijden gekend.

Naar de film in Vlaarding

Het heeft lang geduurd voor er in het 20e-eeuwse Vlaarding een bioscoop werd gevestigd. Pas in 1928 opende het Luxor Theater zijn deuren. Het fenomeen film bestond toen al meer dan dertig jaar. De geboorte van de film als publiek vermaak was op 22 maart 1895, toen de gebroeders Auguste en Louis Lumière in Parijs hun eerste (46 seconden durende) film *La Sortie de l'Usine Lumière de Lyon* vertoonden. Op 28 december 1895 vertoonden ze in het Grand Café in dezelfde stad voor het eerst een film tegen betaling. Daarna ging de ontwikkeling razendsnel: al in maart 1896 werd er voor het eerst in Nederland een film vertoond. Films werden vaak in een kermistent gedraaid. Gedurende de eerste drie decennia van de twintigste eeuw was film geluidloos of 'stom'. Bioscooporganisten en *explicateurs* (die de films van commentaar en geluidseffecten voorzagen) zorgden voor het nodige geluid.

Gedurende de eerste twee decennia van de twintigste eeuw bestond er in het overwegend christelijke Vlaarding geen vaste bioscoop. In die dagen bestond er in Vlaarding een zgn. Bioscoopcommissie. Die was opgericht in 1915 en werd in 1929 omgedoopt tot Commissie van Toezicht op de Bioscopen. Deze commissie zou tot aan de Bezetting blijven bestaan, en zag toe op het behouden van de bevolking voor moreel verval door bioscoopbezoek.⁴ Immers, film werd in die dagen door velen gezien als lichtzinnig en onzedelijk, als vergiftiging van de jeugd. Een poging in 1919 van de Rotterdamse architecten W.H.J. Terpstra en P.A. Liesveld om in Vlaarding aan de Boslaan een bioscoop op te richten mislukte jammerlijk. De meerderheid van het college van B. en W. adviseerde met succes de Gemeenteraad het verzoek af te wijzen, omdat "in de bioscoop met haar onvermijdelijke uitwassen een maatschappelijk kwaad moet worden gezien".⁵

Toch werden er in de stad regelmatig films vertoond, zoals bijvoorbeeld op 6 en 7 oktober 1922. Volgens een strooibiljet was er toen een filmvoorstelling in lokaal Excelsior op de Oosthavenkade 10.⁶ Deze Excelsior Bioscoop was nogal eenzijdig in het aangeboden filmmateriaal. Dit had te maken met het feit dat het bestuur van de Christelijke jeugdvereniging Liefde en Vrede de selectie maakte. Een aantal jaren later bood Excelsior bijvoorbeeld de geluidloze film *De jacht naar het geluk* aan. Ongetwijfeld was dit een keurige film zonder geweld of schaars geklede heldinnen. Daar kwam in 1928, Gemeenteraad en Bioscoopcommissie of niet, verandering in.

Het Luxor Theater opent zijn deuren, 1928

In het pand Westhavenkade 43, een voormalig haringpakhuis, werd in 1928 de eerste echte Vlaardingse bioscoop gevestigd. De 45-jarige ondernemer Jan Smallegange, afkom-

Het Luxor Theater, vanaf de Oosthavenkade gefotografeerd.

stig uit Spaarndam, had een bouwvergunning aangevraagd en werd op 28 september 1928 de eerste directeur van het Luxor Theater. De Gemeenteraad had op 20 juli 1928, naast de beslissing om een gedeelte van de Afrol – lopend van de Gedempte Biersloot tot de Broekweg – de naam Groen van Prinstererstraat te geven, het bioscoopvoorstel goedgekeurd.⁷

Precies drie maanden later, op maandag 24 december 1928, opende het Vlaardingse Luxor Theater zijn deuren. Smallegange had voor een bekende naam gekozen. De naam Luxor sierde namelijk overal ter wereld vele bioscopen. Ook het nabijgelegen Schiedam kende zijn Luxor: in de jaren 1923-1933 was er een bioscoop met deze naam gevestigd aan het Broersvest. Deze moest in 1933 wijken voor het nieuwgebouwde Passage Theater, een luxe-zaal van de bekende bioscoopexploitant Abraham Tuschinski (1886-1942).⁸ De bekendste bioscoop in de regio met de naam Luxor was die in Rotterdam.

Het linkse blad *Voorwaarts* was onder de indruk van het theater. De inrichting voldeed aan alle moderne eisen, en de veiligheid van de bezoekers was gegarandeerd. Het kleine theater overtrof menig bioscooptheater in de grote stad. De filmprojectoren waren van het allernieuwste type, zodat het vertoonde beeld kristalhelder was. De directie wilde het theater op grootse wijze openen en had daarom verschillende organisaties ter plaatse uitgenodigd, gedelegeerden af te vaardigen voor de 24e december. *Voorwaarts* vond deze maatregel buitengewoon sympathiek, "omdat hierdoor wordt bewezen, dat het de bedoeling van de directie is, te doen zien wat in de naaste toekomst van haar is te verwachten, daarbij erkennend dat welslagen alleen dan mogelijk is, indien hierbij de burgerij volle medewerking verleent".⁹

Een ander links dagblad *De Tribune* wist op ludieke wijze de gevoelige snaar in Vlaardingse te raken. Op 17 januari 1929 werd onder de titel "De zonde in het deftige dorp" melding gemaakt van een frontaanval van een Vlaardingse politieagent; hij "verbaliseerde de bioscoop-exploitant wegens het geven van zondige voorstellingen op den dag des heeren".

"Want enkele weken terug had Satan op slinksche wyze - schrik niet, lezer - een bioscoop binnen de vrome muren van deze godsstad weten binnen te smokkelen. Direct werden

alle krachten gemobiliseerd, de gemeenteraad zette zich aan de samenstelling van een verordening, die bioscoopvoorstellingen binnen een afstand van 50 meter van een kerk verbod¹⁰ (...) Van alle kanten wordt dus de zonde aangegrepen en we vreezen voor de listen des duivels werkelijk het allerergste."

Het zat Smallegange dwars dat hij op zondagen, voor velen toen de enige vrije dag in de week, geen voorstellingen mocht geven. Pogingen om toch gelijk te krijgen strandden al snel bij het college van B&W, dat met artikel 4 van de Zondagswet in het achterhoofd op 18 mei 1929 aan Smallegange berichtte: "In verband met Uw verzoek ingevolge de Woningwet, om vergunning tot oprichting van een bioscoop in deze gemeente, deelen wij u mede dat wij niet bereid zullen zijn toestemming te verleenen tot het geven van bioscoopvoorstellingen op Zondag."¹¹ Het Staatskundig Gereformeerd Dagblad *De Banier*, een felle tegenstander van deze goddeloze openbare vermakenlijkheden op de zondag, volgde Smalleganges pogingen op de voet. *De Banier* meldde op 10 september 1929: "Geen bioscoop op Zondag. De heer J. Smallegange, de exploitant van het bioscoop-theater alhier, heeft van B. en W. bericht ontvangen dat hy op Zondag geen voorstellingen mag geven. *Gelukkig zal dan ook de bioscoop op Zondag gesloten blijven* [mijn cursivering / PM]."

Een kleinere overwinning op de Luxor werd door dezelfde krant gemeld op 24 oktober 1929: B en W besloot om het vertonen van schoolfilms, overeenkomstig het advies van de plaatselijke Schoolcommissie, "niet te doen plaats hebben in het bioscoop-theater, doch, zooals tot nu toe gebruikelijk was, in het Handelsgebouw".

Zoals hierboven vermeld waren de films die in de Luxor vertoond werden, zoals bijna overal in Europa, nog geluidloos. Deze *silent movies* werden vanaf maart 1930 in Vlaardingen opgeluisterd door een organist.¹² De geluidsfilm deed echter zijn intrede in de jaren 1930-1931. Na de eerste geluidsfilm, of *talkie*, uit 1927 - de Amerikaanse rolprent *the Jazz Singer* met Al Johnson - perfectioneerde men de geluidsfilm binnen enkele jaren. Met de stomme film was het toen snel gedaan. Er was eigenlijk maar één beroemde (en tegendraadse) acteur-regisseur nog enkele jaren vast bleef houden aan het concept van stomme films: Charles Chaplin. Voor het internationale bioscoopwezen betekende dit een grote verandering.

Filmaffiche van *The Jazz Singer* (1927), de eerste sprekende film.

Overgang naar de geluidsfilm en heropening, 1931

Door de komst van de geluidsfilm kon de Luxor natuurlijk niet achterblijven. In 1931 volgde er een verbouwing. Het belendend pakhuis werd bij de bioscoop getrokken, een foyer werd

gebouwd, met plaats voor een buffet, en de projectiekamer werd gereedgemaakt voor geluid. Op vrijdag 25 september 1931 heropende de verbouwde Luxor zijn deuren. Dit was een grote gebeurtenis in de stad, die voor de verandering uitvoerig werd aangekondigd. Aan deze heropening was een feestelijk programma verbonden, met muziek, artiesten, korte films en een hoofdfilm. Op het programma stond namens de directie vermeld: "Ons geheele programma is sprekend en zingend."¹³

Het programma van die avond was gevarieerd. Het begon met een "Openingsrede door den bekenden prof. Roland", die later in het programma zou terugkeren. Daarna volgden eerst een zgn. "bespeling van het wonderorgel" en drie andere items: een bioscoopjournaal met wereldnieuws, een kort filmpje uit 1928 getiteld "Gelukkige Jongens" en tenslotte "Een tragedie in een hondencabaret (een wonder van techniek, de spreken-de honden)". De gelukkige jongens, oftewel Ernie Hall en Billy Jones, vormden als de Happiness Boys een bekend duo op de Amerikaanse radio. Het filmpje met de sprekende honden was er waarschijnlijk een uit de serie *All Barkie Dogville Comedies* (1929-1931), ook wel *Barkies* geheten. In deze short movies traden getrainde honden met kostuums op, voorzien van dialogen ingesproken door acteurs.¹⁴ Na de drie korte films was het tijd voor live entertainment door Roland, vergezeld door ene Ruby d'Oray, de eerste vrouwelijke telepaat van het Parijse Theatre de l'Empire. Professor Roland - vermoedelijk niet een echte hoogleraar - stond bekend als een geheugenwonder, een soort *Mr Memory* aan wie het publiek van alles en nog wat mocht vragen. Hij had ook een boekje geschreven getiteld *Telepathie, suggestie, hypnose: Cursus voor de toneel-praktijk*. Het was de bedoeling dat de Vlaardingse bioscoopbezoekers vragen mochten stellen uit het *Visserijblad*. Roland trad in de jaren twintig en dertig op met een act vol hypnose en occultisme in het voorprogramma van bioscopen en theaters in het hele land (als "Het mysterieuze raadsel").¹⁵ Na deze sensatie volgde een pauze met orgelbespeling. En daarna was het tijd voor de hoofdfilm "De vaandrig van den Keizer, met in den hoofdrol RAMON NAVARRO". Dit was de bijna anderhalf uur durende geluidsfilm *Daybreak* uit 1931, waarin de in Mexico geboren acteur Ramon Novarro een luitenant in de Oostenrijkse keizerlijke garde speelde. Met deze gloednieuwe film in een prachtig verbouwde bioscoop had de geluidsfilm zijn intrede gedaan in de vissersstad.

De nieuwe directeuren: Nacky Mulder en Piet Melk

Jan Smallegange hield het voor gezien in 1931 en werd opgevolgd door Louis Daniëls. Uit zijn dagen is een reductiekaart overgebleven, waarmee de Vlaardingse filmliefhebbers doordeeweeks het theater konden bezoeken. Voor de eerste rang (vooraan in de zaal) betaalde men 20 cent, voor het balkon ("Lux") 70 cent.¹⁶ Tijdens Daniëls' directeurschap kreeg de Luxor een nieuwe, zestienjarige organist, de later als dirigent van het Metropole Orkest beroemd geworden Dolf van der Linden (1915-1999). Onder de naam Dave Lincy (Dolfs eigen-

lijke voornaam was David) kon hij flink improviseren op het bioscooporgel. Dat liep ook wel eens uit de hand:

"Soms bleef tijdens de voorstelling een hoge toon vastzitten en moest hij in allerijl in het instrument klimmen om het euvel eigenhandig te verhelpen. Dan joelde het publiek en regende het af en toe zelfs pindadoppen en sinaasappelschillen in de orkestbak."¹⁷

In het najaar van 1934 werden de Zaandammers Piet Melk (1897-1967) en Nicolaas "Nacky" Mulder (1897-1978) directeurs van de Luxor. Op 7 september van dat jaar was de eerste voorstelling onder de nieuwe leiding. Melk en Mulder waren zeer veelzijdige mannen. Beiden waren werkzaam geweest als explicateurs in Zaanse bioscopen; Melk in de Flora-bioscoop en Mulder in het Apollo Theater. Melk was tevens gasmeteropnemer, ex-worstelaar en zanger en had met Mulder in 1927 zelfs een film gemaakt voor de lokale oliehandel Albert Wijnberg. Mulder had een even veelzijdig verleden. Hij had gewerkt als apothekersjongen, houtwerker, stratenmaker, arbeider in een meelfabriek, krantenbezorger, schoenmakersbediende, grondwerker, bierbottelaar en – reeds genoemd – explicateur. Daarmee werd hij de opvolger van een in Zaandam legendarische Belgische explicateur, Guus Jansen. Mulder zou later, in een interview voor het Zaanse dagblad *De Typhoon* uit 1952, nostalgisch terugkijken op dit lang geleden verdwenen beroep:

"En toen kwam de sprekende film. Ik geloofde d'r niet aan. Hoe kon een film nou spreken? Maar 't ging en ik dacht: Nacky, daar ga je! Ze snapten wel niks van de Engelse taal, maar met het expliceren was 't uit. Met mij niet, want ik werd chef en nou... nou ben ik directeur van een eigen bioscoop. M'n ideaal."

In zijn vrije tijd was Mulder zanger en humorist (hij trad regelmatig op) maar ook schrijver van gedichten en verhalen. Hij leverde heel wat materiaal voor *Gemeentebled de 7000*, een weekblad uit Zaandam. Maar ook werden zijn korte verhalen in landelijke dagbladen gepubliceerd, zoals "De zee" in *Het volk. Dagblad voor de Arbeiderpartij* van 23 mei 1931 en "De groote vakantie-zeereis van Arie en Wim" in *De Tijd. Godsdienstig-staatskundig dagblad* van 13 juni 1931. Toen Mulder op 26 januari 1926 in Zaandam huwde met de 24-jarige Anna Maria Mars gaf hij als beroep 'los werkman' op. Hij zou het later nog schoppen tot chef in de Flora-bioscoop.

Nacky Mulder omringd door het personeel van het Luxor Theater, vermoedelijk 1934.

(Collectie Streekmuseum Jan Anderson)

Hoe kwam Nicolaas Mulder aan de bijnaam Nacky? Hij dankt die naam "aan een soort biscuit, dat een jaar of 45 geleden [= 1907] in de handel kwam onder de aanduiding Nick-Nack. Schoolvrienden noemden hem sindsdien Nick Mulder en daar kwam later Nack, oftewel Nacky van, een verkleinwoord, omdat Nicolaas altijd een wat tengere jongen was." Uiterlijk had hij wel iets weg van de slanke danser-acteur Fred Astaire.¹⁸

Voor Mulder betekende het directeurschap van de Luxor een verhuizing naar Vlaardingse, een volgens een Zaanse krant "wat sombere, naar haring ruikende stad aan de Nieuwe Waterweg, waar het vooral op regendagen vrij triest is."¹⁹ Piet Melk bleef in Zaandam wonen en bleef tot halverwege de jaren vijftig Mulders mededirecteur. Ook waren beiden directeur van de in 1936 opgerichte Luxor-bioscoop in Maassluis. Deze in de A. van der Horststraat (nummer 29) gevestigde bioscoop met driehonderd plaatsen bleef bestaan tot 1969. Na het vertrek van Melk volgde Mulders echtgenote op als mededirecteur in Vlaardingse en Maassluis.²⁰

Mulders vaardigheid met de Nederlandse taal kwam hem goed van pas. De nieuwe films werden door hem in kleine advertenties aangekondigd in de *Nieuwe Vlaardingse Courant*. In ruil voor drie wekelijkse 20-regelige gedichtjes, ondertekend met Nacky N. Mulder, kon hij vrij adverteren in de krant. Dat hij actuele onderwerpen niet schuwde, blijkt uit de voorpagina van de *Nieuwe Vlaardingsche Courant* van 25 november 1963, waarop de drie dagen eerder vermoorde Amerikaanse president John F. Kennedy werd herdacht. Naast een foto van

NIEUWE VLAARDINGSCHЕ COURANT

ROUW OM KENNEDY

Kennedy stond een gedichtje van Mulder met de titel "Vriend verloren...".

De jaren dertig waren goede jaren voor Mulder en Melk. Een vaste kern van terugkerende bezoekers zorgde voor goed gevulde zalen. De Luxor groeide snel uit tot een goed lopende bioscoop in Vlaardingen, een echte volksbioscoop waar de klompen huiselijk in de vestibule stonden.²¹ De Luxor was elke avond open en op woensdag- en zondagmiddag waren er matineeën voor de Vlaardingse kinderen. Het was in die tijd heel gewoon om een zgn. *double feature* te vertonen, twee films voor de prijs van een, net als in de Verenigde Staten. Van 25 tot en met 31 maart 1938 draaiden bijvoorbeeld, zoals de advertentie in de *Nieuwe Vlaardingsche Courant* aanduidde, "2 Hoofdfilms van Klasse!". Het betrof een "buitengewoon boeiend Superwerk", *Tusschen twee werelden*, en een avonturenfilm vol spanning, *De blanke jager*. Dit waren de Nederlandse titels van de Hollywoodfilms *Man of Two Worlds* (met

Vriend verloren . . .

Bij al die rampen die
Dit jaar ons heeft gebracht,
Kwam er die nieuwe ramp,
Ontstellend, onverwacht.
Ditmaal is het geen ramp
Van bruut natuurgeweld
Maar een die nochtans heel
De wereld heeft ontsteld.
Een ramp geript als plan,
In een misdadig brein,
Die, na het doodlijk schot,
De mensen stil deed zijn . . .
Een minne mensmoord.
Die heel de wereld schokt,
Waardoor bij menigeen
De adem even scholft . . .
Een moedig man vermoord!
'n Goed mens, die doelbewust,
Der volk'ren vrede wou . . .
Dat hij in vrede rust . . .

Nacky N. Mulder

VLAGE GOED

De vlaggen die vandaag
als teken van rouw gehe-
sen zijn, dienen bij zonson-
dergang te verdwijnen.
Wel moet men daarbij be-
denken, dat een halstok
gehesen vlag eerst vol ge-
hesen moet worden en pas
daarna ingehaald.

Bij aanval gemeenschapsz president Kenned

Na de tragische gebeurtenis van de vorige avond was het be-
pelijk, dat sommigen rekening hielden met de mogelijkheid
de gemeenschapszang in de Grote Kerk zaterdagochtend nie-
doorgaan. Totdat een kwartier voor de aanvang van de bi-
komst de klok begon te luiden en velen zich naar het kerkgel-
spedden. Daardoor waren er om elf uur toch ruim negenhor
belangstellenden bijeen, toen de promotor van deze gemeesc-
zang, de heer J. Thurmer, het woord nam om met een e-
woord stil te staan bij de plotselinge dood van de Amerikaanse
president.

„Gelijk het graf is ons kortstondig leven . . .”

Terwijl de aanwezigen zich waarom van dit plotselin-
van hun plaatsen verheven gaf, scheiden wilde de heer Th-
de heer Thurmer uiting aan de geen oordeel geven. Wel
gevoelens van droefenis die ons hij getuigen van het feit, de
hele volk overvielen toen het sident Kennedy een gelovig
nieuws over de moordaanslag ons is geweest. De Christus in v-
land bereikte. Over het hoe en geloofde, heeft de dood

Gedichtje van Nacky Mulder over John F. Kennedy,
Nieuwe Vlaardingsche Courant, 25 november 1963.

Francis Lederer) en *White Hunter* (met Warner Baxter) uit
1934 en 1936. De dubbele voorstelling begon om acht uur 's
avonds en *De blanke jager* was ook als zondagmatinee-film
te zien om drie uur 's middags. Bij twijfel over aanvangstij-
den kon er natuurlijk gebeld worden met het theater: tele-
foonnummer 237.

Een (vermoedelijk) in 1934 gemaakte foto toont het perso-
neel van het Luxor Theater, gezeten voor het buffet. Directeur
Mulder wordt daar omringd door zaalhulpen L. van der Hees
en Piet van der Vlies, kassière juffrouw Berkel, brandwacht
Cees de Ronde (ex-politieagent), buffetchef Jan van Geloven
en operateur Cor van der Vlies.

Op pragmatische wijze sprong directeur Mulder om met het
double feature filmaanbod in de beide Luxors in Vlaardingen
en Maassluis:

"Twee hoofdfilms had je op zo'n avond. Vlaardingen en
Maassluis hadden hetzelfde programma. In de pauze reed
de broer van de operateur²² op de fiets naar Maassluis met
de ene film en haalde de andere op om in Vlaardingen
kunnen draaien. Ja, met de fiets, want met de trein zou
het veel langer duren. In Maassluis was het zeker een
kwartier lopen van het station naar de bioscoop. Alleen als

het hard stormde, ja dan duurde de pauze wel wat langer. Dan stonden ze buiten te kijken: kom-ie al?"²³

Mulder leverde een breed aanbod aan het Vlaardingse publiek. Naast een hoeveelheid Amerikaanse films werd er in 1936 een filmrapportage vertoond van het huwelijk van Prins Bernhard en Prinses Juliana. Ook vele artiesten traden op in de Luxor. Een van Mulders belangrijkste doelgroepen waren de Vlaardingse kinderen. Toen op 2 mei 1939 het 50ste Mei-

feest van de Arbeidersbeweging werd gevierd, kregen vierhonderd kinderen een middagvoorstelling in de Luxor. Een geheel andere doelgroep, de plaatselijke Culturele Centrale, vertoonde op 4 februari 1940 de film *Three Comrades* (1938), naar het boek van Erich Maria Remarque.²⁴

Door het oorlogsgeweld en het ongekend grote leed vormden de Bezettingsjaren in vele opzichten een ingrijpende periode in de Nederlandse geschiedenis. Voor literatuur en kunsten, inclusief film, waren het wrange tijden. Voor het Luxor Theater was het aanvankelijk maar de vraag of er na mei 1940 nog films gedraaid konden worden. Dat bleek mee te vallen, zij het dat het filmaanbod nogal eenzijdig werd.

De Luxor in oorlogstijd, 1940-1945

Volgens journalist Thomas Leeftang, die een uitvoerig onderzoek naar het Nederlandse bioscoop- en filmbedrijf in de oorlogsjaren deed, kan er bepaald geen heldenverhaal verteld worden over deze tak van vermaaksindustrie.²⁵ Bioscoop-eigenaren draaiden, al dan niet met tegenzin, alle films die de nieuwe machthebbers voorschreven. Dit soms bedenkelijke filmaanbod, waaronder de extreem antisemitische film *Jud Süß* (van Veit Harlan, 1940), had bepaald geen negatief effect op de bezoekersaantallen. Sterker nog, de Nederlandse bioscopen werden nog nooit zo druk bezocht als tijdens de oorlog. Kennelijk was de behoefte om aan de dagelijkse beslommeringen te ontsnappen voor de filmbezoekers in de bezettingsjaren groot. Hierbij nam men voor lief dat de bezetter eenzijdig bepaalde wat er in de vaderlandse filmzalen gedraaid werd. De media, in het bijzonder film, waren speerpunten van het Duitse propagandabeleid, vormgegeven door naziminister Joseph Goebbels. Alleen door de bezetter goedgekeurde films mochten vertoond worden. Het bioscoopjournaal, het Nederlandse Polygoonjournaal, een belangrijke vorm van nieuwsvoorziening, kreeg een pro-Duitse toon. Reeds op 10 mei 1940, de eerste dag van de Bezetting, was er in bijna de helft van de 365 Nederlandse bioscopen een Polygoonjournaal te zien over "De intocht der gemotoriseerde Duitse troepenafdelingen in Den Haag, Amsterdam en Haarlem".²⁶

Voor Joodse film liefhebbers werd de situatie in Nederland al snel grimmiger. Vanaf 8 januari 1941 mochten Nederlandse bioscopen uitsluitend nog bezocht worden door vertegenwoordigers van het 'Germaanse ras'. Joodse bioscoop-eigenaren, onder wie Abraham Tuschinski, werden afgevoerd naar concentratiekampen. In de oorlogsjaren werden (zoals overal in bezet gebied) voornamelijk Duitse films gedraaid, ook voor de in Vlaardingens gelegerde Duitse militairen. Daarnaast waren er ook films van Italiaanse en Noorse makelij (bondgenoten van de Duitsers) toegestaan, en ook volgens de bezetters

Te zien in de Luxor in maart 1938: *Man of Two Worlds* en *White Hunter*. *Nieuwe Vlaardingsche Courant*, 24 maart 1938.

LUXOR-THEATER
VLAARDINGEN
Westhavenkade - Tel. 237
Van Vrijdag 25 t.e.m.
Donderdag 31 Maart
Aanvang 8 uur
Steffi Duna, Francis
Lederer, Elissa Landi
in een buitengewoon boeiend
Superwerk:
**„Tusschen
Twee Werelden“**
2e Hoofdfilm: 35
„De Blanke Jager“
met June Lang en Warner
Baxter. - Een Avonturen-
film, vol spanning!
2 Hoofdfilms van Klasse!
Zondag 3 uur Matinee:
„DE BLANKE JAGER“

DINSDAGAVOND 14 SEPTEMBER met Tinus naar Luxor. „RIJPENDE JEUGD” was een Italiaansche film met Duitse versie. Alida Valie speelde goed. f.0,45

WOENSDAG 15 SEPTEMBER kregen we op de fabriek weer uitstel tot 15 October.

ZONDAGMIDDAG 19 SEPTEMBER met Tinus en Wim naar het Capitol theater. Er was daar een „Bergtoerist in ANGST.” f.0,45

MAANDAGAVOND 20 SEPTEMBER met Tinus en de lange Adriaan Vermeer naar Luxor, waar de Hollandsche film „DE SPOOKTREIN” met Fientje de la Mar werd vertoond. f.0,45

ZONDAGMIDDAG 26 SEPTEMBER met Tinus en Wim naar Luxor Palast. Emil Jannings was plotseling Opa, en nog wel ongetrouwd, in de film „ZOALS DE OUDEN ZONGEN....” f.0,70

MAANDAGAVOND 27 SEPTEMBER weer met Tinus en Adriaan naar Luxor. Sarah Leander en Siegfried Breuer in „PRIMA DONNA.” f.0,45

ZONDAGMIDDAG 3 OCTOBER met Tinus, Sam en Wim naar Luxor Palast. De jonge componist Michael Jary schreef weer een aantal schlagers voor de fijne film „KARNEVAL DER LIEBE” met Johan Heesters. f.0,75

WOENSDAG 6 OCTOBER 's middags om 1 uur werden wij thuis verblijdt met de geboorte van ons broertje

WILLEM COENRAAD
Moeder en zoon maken het beiden uitstekend.

18

ZATERDAGAVOND 9 OCTOBER ben ik met Tinus naar Musis Sacrum te Schiedam.

Klaas van Beeck kwam met een gedistribueerd orkest, aangezien de gebrekkige toneelruimte geen plaats bood voor een volledig orkest. Lammy van der Hout was de zanger. Er trad ook nog een aardig Hawaiiaantrio op met zo'n rare naam die ik niet onthouden kon.

Al met al was het toch wel een vrolijke avond f.1,20

Margot Hielscher
laat het zich goed smaken.

ZONDAGMIDDAG 10 OCTOBER met Tinus en Wim naar het Passage theater waar het deze middag reuze gezellig was want wij zaten ditmaal behoorlijk tussen de vrouwtjes.

Ook de film was uitstekend namelijk „FRAUEN SIND KEINE ENGEL” met in de hoofdrollen Martha Harell en Margot Hielscher. f.0,50

MAANDAGAVOND 11 OCTOBER met Tinus en Adriaan naar Luxor. Ik zag daar voor de 2de maal de film „WIR MACHEN MUSIK” met Ilse Werner en Viktor de Kowa. f.0,45

ZATERDAGMIDDAG 16 OCTOBER met tante Marie naar Rotterdam om een costume voor mij te kopen. Bij Cen A slaagden wij er in een eenheids pakkie op de kop te tikken.

's Avonds ben ik naar Maassluis gegaan waar Corry, een meisje die ik pas geleden heeft ontmoet mij bij het station stond op te wachten. We hebben samen in de maneschijn heerlijk gewandeld.

Ilse Werner

19

Op 14, 20 en 27 september en 11 oktober 1943 bezocht Nicolaas Bergwerf het Luxor Theater. (Collectie Stadsarchief Schiedam, Dagboek van Nicolaas Bergwerf, 1 januari 1943 - 13 mei 1945)

ongevaarlijke Nederlandse films – de productie *Willem van Oranje* uit 1934 zal daar niet toe behoord hebben – mochten gedraaid worden. Dit werd het aanbod van het Luxor Theater in de periode mei 1940 tot september 1944, toen alle bioscopen gesloten werden.

Er is vrijwel niets gepubliceerd over de Luxor in oorlogstijd. Pieter Borsboom herinnerde zich dat de Vlaardingse bevolking gewoon de zaal aan de Westhavenkade bleef bezoeken: “We gingen wel, er was niets anders”.²⁷ Over de jaren 1940-1942 zijn niet veel details over het filmaanbod bekend, behalve dat het vaak films met de grote Duitse sterren van die tijd: Hans Albers en Heinz Rühmann. Op 4 april 1941 respectievelijk 1 januari 1942 waren in de Luxor “De Gentleman-vagebond” (*Lumpaci Vagabubus*, 1936) met Rühmann en “Trenck de Pan-

doer” (= *Trenck, der Pandur*, 1940) met Albers te zien.²⁸

Een zeer belangrijke bron voor het bioscoop- en theaterbezoek in oorlogstijd in Vlaarding en omstreken wordt gevormd door de dagboeken van de Vlaardingse Nicolaas Bergwerf (1922-2000).²⁹ Bergwerf en zijn uitgebreide vriendenkring konden in de oorlogsjaren kiezen uit een ruim aanbod aan bioscopen: naast de Vlaardingse Luxor waren dat het Luxor Theater in Maassluis, het City Theater in Den Haag, de Thalia en het Reünie Theater in Gouda, het Passage Theater in Schiedam en het Luxor Palast, de Rex en de Colosseum in Rotterdam. Op 2 mei 1943 bezocht hij de Luxor in Maassluis, waar hij “een aardig filmpie” met Magda Scheider (moeder van de latere Sissi-actrice Romy Schneider) zag met de titel “Een avond op de heide” (= *Am Abend auf der Heide*, 1941). Bergwerf bezocht in 1943 maar liefst 87 maal een theater en bioscoop, waarbij hij in zijn perfecte nethandschrift de kosten exact bijhield (f. 69,05) en in 1944 54 maal (f. 41,05).

Bergwerf bezocht Nacky Mulders bioscoop 36 keer in de jaren 1943-1944. Van de 27 films die Bergwerf in Vlaardingen in 1943 ging bekijken, waren er 22 Duits, drie Italiaans en twee Nederlands. De negen uit 1944 waren alle Duits. Niet alle Duitse films waren nationaal-socialistische propaganda-films, en in het Vlaardingse aanbod lijken de puur antisemitische films ontbroken te hebben. In bijlage 1 worden de 36 films opgesomd, voorzien van hun vernederlandste en oorspronkelijke titels, jaartal en belangrijkste acteurs.

De fanatieke bioscoopbezoeker Bergwerf legde gedurende de periode 1943 tot en met 1961 (de jaren 1955-1959 ontbreken)

Eerste pagina van het dagboek van Nicolaas Bergwerf,

14 mei 1945 - 18 maart 1960.

(Collectie Streekmuseum Jan Anderson)

Dagboek
van
Nicolaas Bergwerf
geboren 14 Mei 1922
te Vlaardingen

Dit boek ben ik met mijn 23ste verjaardag begonnen dus 14 Mei 1945

Toen ik vanavond zo tegen zevenen uit verveling door het raam naar buiten zat te staren zag ik aan de overkant van de haven een heleboel mensen hollen met emmers en pannen in hun handen en allen liepen de steeg af bij „Hollandia“ waar de gaarkeuken gevestigd is. „Er is nog soep over“ riepen ze, wat ik me natuurlijk geen tweemaal liet zeggen, doch een emmer van de aanrecht griste en hollen met de geit. Bij de keuken stond inmiddels half Vlaardingen met potten en pannen te wachten. We kregen gelukkig allemaal een paar porties die, toen ik thuiskwam, er nog gretig ingingen.

Om 9 uur ben ik bij Zijlstra op de Hoogstraat in de rij gaan staan die 's avonds om half 12 met als verlichting enige carbidlantaarns en een paar kaarsen begon met de uitreiking der levensmiddelen die onlangs door de Geallieerden uit vliegtuigen waren geworpen. Tegen twaalfven kwam ik thuis met een grote zak bescuits, eierpoeder, een blik vegetables en tot besluit ons vooroorlogse thee.

Zaterdagavond 19 Mei werd er in de stad overal gefeest. Met Truus heb ik wat door de stad lopen dwalen. Op het Oréioplantsoen werd er

BF 301-40
(A 104-301.4)

op ongekend nauwkeurige wijze per dag vast welke films, concerten en cabaret- en toneelvoorstellingen hij in welke zaal en plaats had bijgewoond. Vaak illustreerde hij zijn dagboeken met knipsels en foto's van en de acteurs en musici die hij had gezien. Grappig zijn Bergwerfs korte beschrijvingen van films die hij had gezien: "Zarah Leander en Ferdinand Marian hadden het warm in "La Habanera" (16 maart 1944)" en "Theo Lingens had weer een rol om van te brullen in de film "Zeven jaar geluk" (22 mei 1944)". Door Bergwerfs dagboeken is het nu mogelijk om het Vlaardingse filmaanbod in 1943 en 1944 in kaart te brengen.

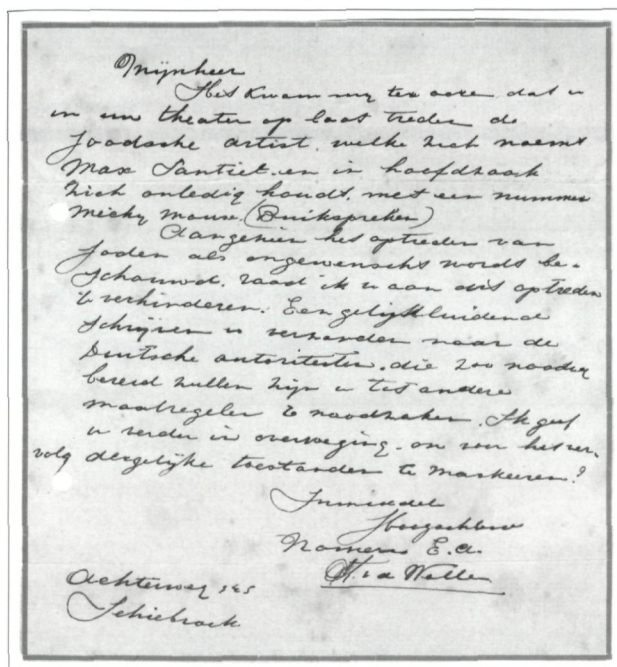
Op woensdagavond 4 augustus 1943 ging Bergwerf niet naar de Luxor. Er was die avond een "ledenbijeenkomst met filmvertooning" van het Nederlandsche Arbeidsfront (NAF), de nationaal-socialistische vakcentrale. De filmtitel werd niet vermeld, maar de kaarten voor leden, huisgenoten en genodigden waren verkrijgbaar op het kantoor van het Arbeidsfront op de Oosthavenkade.³⁰ Twee dagen later kon Bergwerf weer gewoon naar de film in de Luxor: hij zag er *Jugend*, een Duitse film uit 1938 met Eugen Klöpfer en Kristina Söderbaum.³¹

Op 1 september 1944 bezocht Bergwerf voorlopig voor het laatst in het Luxor Theater. Hij genoot van de nieuwe Duitse film *Der kleine Grenzverkehr* ("Het kleine grensverkeer"), met Willy Fritsch en "de lieflijke charmante Hertha Feiler (die) zich met de vrouwelijke hoofdrol belastte". Op 2 september zag hij in de Schiedamse Passage nog de Italiaanse film "Kinderogen", die hij langdradig vond ("maar dat schijnt een hobby van de Italianen te zijn om de films een langzaam tempo te geven"). Op 15 september 1944, de dag dat Maastricht in Geallieerde handen viel, werden alle bioscopen, schouwburgen en andere amusementsbedrijven gesloten om elektriciteit te sparen. "Waar moeten we nu onze centen brengen?", verzuchtte Bergwerf in zijn dagboek. Het zou tot na de Bevrijding duren voordat hij weer een film in een bioscoop zou zien.

Een pijnlijke herinnering aan de Bezettingstijd vormt een ongedateerde brief die Nacky Mulder in de eerste oorlogsjaren kreeg toegezonden. Het betrof een in de Luxor aangekondigd kinderfeest met Mickey Mouse als gastheer. De bekende Amerikaanse muis was een pop, waaraan de Joodse buikspreker Max Santiel, uit Amsterdam, zijn stem gaf. Mulder kreeg een van Nederlandse collaborateur uit Schiebroek de volgende boodschap:

"Mijnheer,

Het kwam mij ter oore dat u in uw theater op laat treden de Joodsche artist, welke zich noemt Max Santiel, en in hoofdzaak zich onledig houdt met een nummer Mickey Mouse (buikspreker). Aangezien het optreden van Joden als ongewenscht wordt beschouwd, raad ik u aan dit optreden te verhinderen. Een gelijkkluidend schrijven is ver-

Brief aan Nacky Mulder over een buiksprekoptreden in de Luxor, vermoedelijk laat 1940, begin 1941.

(Collectie Streekmuseum Jan Anderson)

zonden naar de Duitse autoriteiten, die zoo noodig bereid zullen zijn u tot andere maatregelen te noodzaken."

Of Mulder het optreden heeft afgelast is niet bekend, maar kort hierop zat Santiel ondergedoken in Amsterdam, voor hij werd gedeporteerd.³²

Buikspreker Max Santiel met zijn Mickey Mouse pop, prentbriefkaart. (Joods Historisch Museum, Amsterdam)

Voor de kinderen waren er regelmatig poppenkastvoorstellingen in de Luxor en op 14 augustus 1944 was er een kinderfeest van de Nederlandsche Volksdienst (NVD), met een stomme film van Watt en Halfwatt (het Deense komische duo Carl Schenstrom en Harald Madsen). Maar ook de Geheelonthoudersvereniging De Korenbloem vierde in 1944 haar lustum met een toneelopvoering getiteld "Als het masker valt". In datzelfde jaar konden Vlaardingers verlangen naar betere tijden door in de Luxor de zgn. "Groote Visscherijfilm" te gaan bekijken.³³

Na de oorlog

Na de oorlog herstelde de Luxor de oude programmering. Op 20 juli 1945 huurde Scheepwerf Figee de Luxor af en vertoonde een film voor het voltallige personeel. Nicolaas Bergwerf ging op 17 juni 1945 voor het eerst weer naar de film, in de Schiedamse Passage. Daar werd toen de Engelse oorlogsfilm *Coastal Command* vertoond. Op 2 juli bezocht Bergwerf in het Rotterdamse Capitol Theater, "waar we na 5 jaar weer eens een fijne Amerikaanse film zagen met Sonja Henie en John Payne in de hoofdrollen plus de gehele band van Glenn Miller".³⁴ Op 17 augustus noteerde Bergwerf dat hij naar "de bioscoop in Vlaardingen" was geweest en daar "De slag om Engeland" (de uit 1943 daterende Amerikaanse documentaire *The Battle of Britain*)³⁵ had gezien. Vanaf nu zou Bergwerf in zijn dagboek het Luxor Theater niet vaak meer bij name noemen, maar omdat hij dit bij alle andere door hem bezochte bioscopen wel deed, is met zekerheid te stellen dat hij met "de bioscoop in Vlaardingen" de Luxor bedoelde. Op 14 september was hij weer aanwezig op de Westhavenkade, "waar voor 't eerst weer een hoofdfilm draaide": het was de Franse film "Conflict der Jeugd" (*Jeunesse*, 1936). Kennelijk kostte het de directie van de Luxor meer moeite om aan Geallieerde film-titels te komen dan de bioscopen in Schiedam en Rotterdam. Maar daarna draaide de Luxor weer op volle toeren. En Bergwerf zag in 1945 twee Engelse films met de ukelele spelende zanger George Formby.

Het Nederlands Volksherstel gebruikte de Luxor in februari 1946 om de film *Vrij en onverveerd* (1945) te vertonen. Ge-produceerd in Londen in samenwerking met de Rijksvoorlichtingsdienst, gaf deze documentaire van 100 minuten een overzicht van de strijd tegen de Duitsers en het aandeel van de Nederlandse strijdkrachten daarin. In januari 1947 organiseerde de CPN (Communistische Partij Nederland) in de Luxor zelfs een Leninherdenking met film. Daarna sloot het theater, om op 11 april 1947 na een grondige verbouwing weer te heropenen. In de *Nieuwe Vlaardingse Courant* stond na de heropening de volgende curieuze opmerking: "Luxor, eerst beneden aan de rang der bioscopen, staat door deze verbouwing als een der eersten".³⁶

De Luxor was niet de enige bioscoop in het naoorlogse Vlaardingen: ook op het feestterrein aan de Broekweg en in de

Stadgehoorzaal, in Zaal de Harmonie en in (door de Vlaardingse FICO) de Triangel werden films vertoond. Bergwerf noteerde op 16 mei 1946: "Er werd toen wij op het Feest-terrein kwamen juist een film vertoond die zeer helder van beeld en uitstekend van geluid was. Het werd naarmate de film vorderde een pracht filmwerk". Deze Engelse oorlogsfilm was vier jaar oud: "Het schip waarop wij vochten", oftewel *In Which We Serve* (David Lean, 1942).

Het Luxor Theater bleef wel de belangrijkste bioscoop in Vlaardingen, met onder andere voorstellingen georganiseerd door de Filmkring Vlaardingen. Het programma in de Luxor van de jaren vijftig en zestig kende vaste onderdelen: men begon met het Polygoonjournaal (voorgelezen door Philip Bloemendaal), met daarna een paar tekenfilmmpjes (Popeye the Sailor, Walt Disney) en reclamefilmmpjes en dia's met reclame voor de Vlaardingse middenstand. In de pauze werd er nogal eens gecollecteerd voor het Bio-vakantieoord. Dit gebeurde ook altijd in de Cineac aan de Rotterdamse Coolsingel. Na de pauze was het de tijd voor de hoofdfilm. Dat konden grote Amerikaanse films met Doris Day en Rock Hudson (*Pillow Talk*, 1959) zijn, maar ook Franse kaskrakers als *Fanfan la Tulipe* (1952). De filmster die de meeste Vlaardingse Luxor-bezoekers zich zullen herinneren was Roy Rogers, 'King of the

ROY ROGERS

WEER ONOVERTREFBAAR!

Lights of old Santa Fe

EEN FILM VOOR
ELK PUBLIEK!
*
VOOR
ELK THEATER!

46

★ **Luxor - Vlaardingen** ★

PROGRAMMA VAN 11-17 AUGUSTUS

Elke middag van 3-6 (behalve Zondags)
Speciale doorlopende CINELUX-VACANTIE-VOORSTEL-
LINGEN, met vertoning van ONZE EIGEN FILM van het

KONINKLIJK BEZOEK
aan onze EIGEN stad!

Aanschouw het groot gebeuren
In volle Majesteit!
Hooft d' oude toren jub'len
Van vreugd' en dankbaarheid

In het avondprogramma: 2571 125

Vanaf Vrijdag: **DE PIRATEN VAN CAPRI** 14

Vanaf Dinsd.: **Sergeant zegoaien met stenen**
en **De blonde Rimboekoningin** 14

Zondag 2.30: **SERGEANT ZE GOOIE MET STENEN** a.l.
Zondag 4.30: **ZORRO'S ZWARTE ZWEEF** 14

4-8-50

Een koninklijke voorstelling in de Vlaardingse Luxor.
Nieuwe Vlaardingsche Courant, 8 augustus 1950.

Cowboys'. Rogers (echte naam: Leonard Sly, 1911-1998) was een zingende cowboy, die met zijn vrouw Dale Evans en paard Trigger in bijna honderd B-westerns speelde. Vele van zijn films – die overigens allemaal goed afliepen – werden door Nacky Mulder geprogrammeerd. 'Rooie Rogers' werd op deze manier een *all American hero* in Vlaardingen.

Het programma van 11-17 augustus 1950 was zeer bijzonder voor de Vlaardingers. Mulder vertoonde – en de hele stad kwam er op af – de film van het Koninklijke bezoek aan de stad. Prins Bernhard en Koningin Juliana hadden Vlaardingen op 8 juli bezocht, hetgeen was vastgelegd voor Polygoonjournaal. Mulder kocht namens de Luxor de film en vertoonde die in zijn middagprogramma. Bij de aankondiging van 'onze eigen film' dichtte Mulder er op los: "Aanschouw het groot gebeuren in volle Majesteit! Hooft d'oude toren jub'len van vreugd en dankbaarheid". De toren jubelde omdat Koningin Juliana bij het bezoek het carillon van de Grote Kerk in werking had gesteld.

Nacky Mulder gaf in 1959 - ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als directeur - in de *Nieuwe Vlaardingse Courant* commentaar op de moeilijke tijden die zijn en andere Nederlandse bioscopen doormaakten. Terugkijkend constateerde de jubilerende directeur dat er gedurende de afgelopen 25 jaar veel veranderd was. Zo kon het Luxor Theater niet meer als

Aankondiging van de western *Lights of Santa Fe* (1944) met Roy Rogers. De film werd jaren na de Tweede Wereldoorlog in Nederland uitgebracht.

Kindermatinee in het Luxor Theater.
(Collectie Streekmuseum Jan Anderson)

vanzelf rekenen op het trouwe publiek van weleer. Deze vaste kern van geregeld terugkerende Vlaardingse bezoekers hadden hun bioscoop op de Westhavenkade altijd bezocht, onverschillig welke film er vertoond werd. Met de toegenomen uitgaansmogelijkheden na de oorlog en het uitgebreide aanbod van films en theaters, hadden de consumenten van de jaren vijftig veel meer keuze. Ook had de Luxor last van de opkomst van de televisie. Deze dalende trend zette zich door in de jaren zestig.

De programmering van de Luxor van 30 december 1960 tot en met 5 januari 1961 bevatte de volgende films: op vrijdag-, zondag-, maandag- en dinsdagavond "Goliath en de Barbaren" met Steve Reeves en op zaterdagavond en zondagmiddag "Aasgieren der woestijn" met Kirk Douglas. Dit waren films voor 14 jaar en ouder. Voor alle leeftijden was er woensdag- en donderdagavond "Kop op – Kiezen op elkaar!". En de kindermatinee op woensdag- en zondagmiddag was "Mijn vriend Kazan", een hondenfilm met Rin Tin Tin. De Steve Reeves film was een Italiaanse B-productie getiteld *Il terrore dei Bar-*

bari uit 1959. De film met Douglas was de western *Along the Great Divide* uit 1951.

De Luxor transformeerde geleidelijk tot een bioscoop die wat oudere films, en ook heel oude films zoals *King Kong* (1933) en *Son of Frankenstein* (1939), vertoonde.³⁷ Zoals het echtpaar Mulder in hun ingezonden brief uit 1976 al vermeldde, vonden premières van nieuwe films plaats in Rotterdam en zelfs in het Schiedamse Passage Theater. Het aanbod voor volwassenen liep steeds meer terug. De Nederlandse televisie nam voor een deel de rol van bioscopen over. De volle zalen van de jaren dertig werden nooit meer gehaald. In de laatste jaren van de Luxor werden Turkse films (zonder ondertiteling) vertoond, wat natuurlijk heel verstandig was van directeur Mulder. In de jaren zestig hadden zich flink wat gastarbeiders uit Turkije in Vlaarding gevestigd. Maar het was vechten tegen de bierkaai. In het begin van de jaren zeventig was het gedaan met de Luxor, hoezeer de camera operators in de projectiekamer hun best ook deden. In 1973 was de laatste voorstelling. In februari 1975 meldde de *Nieuwe Vlaardingsche Courant* dat het Luxor Theater aan de Westhavenkade werd opgeheven. Een jaar later vestigde partycentrum annex dansschool Van Rijswijk zich in het pand en maakte burgemeester Kieboom een ondoordachte opmerking. De foto's uit het foto-

boek van familie Van Rijswijk³⁸ van de ontmanteling van het luxe balkon in de bioscoop ogen bijzonder treurig en tonen de definitieve afbraak van het film-paleis van Nacky Mulder. Van Vlaardingen enige echte klassieke bioscoop.

Foto boven:
De Luxor in de gloriejaren.
(Collectie Streekmuseum Jan Anderson)

Op de foto hiernaast is de afbraak van de bioscoopzaal in volle gang, met links de trap naar het luxe balkon, vermoedelijk 1975.
(Collectie Hans van Rijswijk)

Bijlage 1. Nicolaas Bergwerf bezoekt het Luxor Theater, 1943-1944

1943		
Datum	Titel	Acteurs
2 januari	"Een man teveel aan boord" [= <i>Einer zuviel an Bord</i>] (Du, 1935)	Lida Baarova, Albert Schoenhals
3 januari	"Zeven jaren pech" [= <i>Sieben Jahre Pech</i>] (Du, 1940)	Theo Lingen, Hans Moser, Wolf Albach-Retty
24 januari	"Auf wiederschen Fraziska" [= <i>Auf wiedersehn, Franziska!</i>] (Du, 1941)	Marianne Hoppe, Hans Söhnker
30 januari	"Groot Alarm" [= <i>Alarmstufe V</i>] (Du, 1941)	Heli Finkenzeller, Ernst von Klipstein
16 februari	<i>Nanon</i> (Du, 1938)	Erna Sack, Johannes Heesters
22 maart	"Moederliefde" [= <i>Mamma</i>] (It, 1941)	Benjamino Gigli
6 april	"Pepijn de Korte" [= <i>Pipin, der Kurze</i>] (Du, 1934)	Heinz Rühmann, Charlotte Serda
9 april	"Het verraad van dokter Bennett" [= <i>Vom Schicksal verweht</i>] (Du, 1942)	Sybille Schmitz, Albrecht Schönhals
25 juni	"Frederik de Groote" [= <i>Der große König</i>] (Du, 1942)	Otto Gebühr, Kristina Söderbaum
2 juli	Die Grobze Liebe [= <i>Die große Liebe</i>] (Du, 1942)	Zarah Leander, Viktor Staal, Paul Hörbiger
9 juli	"Jenny als detective" [= <i>Jenny und der Herr Im Frack</i>] (Du, 1941)	Gusti Huber, Johannes Heesters
30 juli	Tanz mit der Kaiser [= <i>Tanz mit dem Kaiser</i>] (Du, 1941)	Marika Röck, Wolf Albach-Retty
6 augustus	"Jeugd" [= <i>Jugend</i>] (Du, 1938)	Eugen Klöpfer, Kristina Söderbaum
10 augustus	"Autobandieten" [= <i>Großalarm</i>] (Du, 1938)	Paul Klinger, Ursula Grabley
19 augustus	"Wat een schatje" [= <i>So ein Früchtchen</i>] (Du, 1942)	Lucie Englisch, Paul Hörbiger
23 augustus	"Mensennoodlot" [= <i>Ridi Pagliaccio!</i>] (It, 1941)	Laura Solari, Fosco Giachetti ³⁹
30 augustus	"De postmeester" [= <i>Der Postmeister</i>] (Du, 1940)	Heinrich George, Hilde Krahle
6 september	"Vrienden en vrouwen" [= <i>Schwarzfahrt ins Glück</i>] (Du, 1938)	René Deltgen, Ruth Hellberg
14 september	"Rijpende jeugd" [= <i>Ore 9: Lezione di chimica</i>] (It, 1941)	Alida Valli, Andrea Checchi
20 september	<i>De spooktrein</i> (Ned, 1939)	Sarah Heyblom, Fientje de la Mar
27 september	"Prima Donna" [= <i>Der Weg ins Freie</i>] (Du, 1941)	Zarah Leander, Siegfried Breuer
11 oktober	<i>Wir machen Musik</i> [tweede keer] (Du, 1942)	Ilse Werner, Viktor de Kowa
2 november	"Een leven lang" [= <i>Ein Leben lang</i>] (Du, 1940)	Paula Wessely, Joachim Gottschalk
18 november	"Het geval Styx" [eerder gezien] [= <i>Die Sache mit Styx</i>] (Du, 1942)	Laura Solari, Viktor de Kowa
2 december	<i>Stern von Rio</i> (Du, 1940)	La Jana, Gustav Diessl
10 december	"Vluchtelingen" [= <i>Flüchtlinge</i>] (Du, 1933)	Hans Albers, Käte von Nagy, Eugen Klöpfer
30 december	"Het leven is heusch niet zo kwaad" [= <i>Het leven is niet so kwaad</i>] (Ned, 1935)	Lou Bandy, Fien de la Mar
1944		
Datum	Titel	Acteurs
13 januari	"Pedro moet hangen" [= <i>Pedro soll hängen</i>] (Du, 1941)	Heinrich George, Maria Landrock
27 januari	"Het ontsterfelijke ⁴⁰ hart" [= <i>Das unsterbliche Herz</i>] (Du, 1939)	Heinrich George, Kristina Söderbaum, Paul Wegener
21 februari	"Dr Crippen aan boord" ⁴¹ [= <i>Dr. Crippen an Bord</i>] (Du, 1942)	René Deltgen, Rudolf Fernau
2 maart	"De grote schaduw" [= <i>Der große Schatten</i>] (Du, 1942)	Heinrich George, Heidemarie Hatheyer
16 maart	<i>La Habanera</i> (Du, 1937)	Zarah Leander, Ferdinand Marian
30 maart	"Liefdescomedie" [= <i>Liebeskomödie</i>] (Du, 1943)	Albert Matterstock, Magda Schneider
22 mei	"Zeven jaar geluk" [= <i>Sieben Jahren glück</i>] (Du, 1942)	Theo Lingen, Hans Moser, Wolf Albach-Retty
19 juni	"De witte droom" [= <i>Der Weiße Traum</i>] (Du, 1943)	Olly Holzmann, Wolf Albach-Retty
1 september	"Het kleine grensverkeer" [= <i>Der kleine Grenzverkehr</i>] (Du, 1943)	Willy Fritsch, Hertha Feiler

Bijlage 2. Nicolaas Bergwerf bezoekt het Luxor Theater, 1945

1945

Datum	Titel	Acteurs
14 september	"Conflict der Jeugd" [= <i>Jeunesse</i>] (Fr, 1936) ???	Pierre Brasseur, Josette Day
28 september	"Vaarwel Jan Burgerman" [= <i>Salute John Citizen</i>] (Eng, 1942)	Edward Rigby, Stanley Holloway
28 september	"Vlucht naar Budapest" [= <i>Prescription For Romance</i>] (VS, 1937)	Wendy Barry, Kent Taylor
5 oktober	"Vooruit met de geit" [= <i>Keep Your Seats, Please</i>] (Eng, 1936)	George Formby
12 oktober	"Door de Stille Oceaan" [= <i>Across the Pacific</i>] (VS, 1942)	Humphrey Bogart
19 oktober	"Een stormachtig huwelijk" [= <i>She Married an Artist</i>] (VS, 1937)	John Boles, Frances Drake
2 november	"Een menselijke comédie" [= <i>The Human Comedy</i>] (VS, 1943)	Mickey Rooney
9 november	"Boemelaars van Parijs" [= <i>Quatre Heurs du Matin</i>] (Fr, 1938)	Lucien Baroux, Andre Léfaur
19 november	"De onnozele" [= ???]	???
23 november	"De voerman" [= <i>La Charette fantôme</i>] [Fr, 1939]	Pierre Fresnay, Marie Bell
7 december	"De valse getuige" [= <i>Transient Lady of Arkansas Judge</i>] [VS, 1935 of 1941]	Henry Hull, Frances Drake of Roy Rogers
13 december	"Zij trouwde haar Baas" [= <i>She Married Her Boss</i>] (VS, 1935)	Claudette Colbert, Melvyn Douglas
14 december	"De vergeten vrouw" [= waarschijnlijk <i>The Forgotten Woman</i>] [VS, 1939]	Sigrid Gurie, William Lundigan
19 december	"Het wetboek der gestraften" [= waarschijnlijk <i>Penitentiary</i>] [VS, 1938]	Jean Parker, Walter Connolly
20 december	"Bandieten der woestijn" [= <i>Outlaws of the Orient</i>] [VS, 1937]	Jack Holt, Mae Clarke
21 december	"Het geheim van den Zwartten Piraat" deel 1 [= <i>The Secret of Treasure Island, serial</i>] (VS, 1938)	Don Terry
31 december	"'t Zit in de lucht" [= <i>It's in the Air</i>] (Eng, 1938)	George Formby

Noten

- 1 M.W., 'Dansschool C.J. van Rijswijk in puur oud-Vlaardingse panden', in: *Groot Vlaardingen / De Maaskoerier*, 12-08-1976.
- 2 Primair bronnenmateriaal over het Luxor-Theater is vrijwel afwezig. Een bedrijfsarchief is niet bewaard gebleven. Het Stadsarchief Vlaardingen (SAV) bevat diverse verspreide stukken, waar Erika Verloop mij zeer genereus op gewezen heeft. De Collectie Jan Anderson bevat een aantal foto's en documenten inzake de Luxor, afkomstig van de familie N. Mulder. Voor het overige is vooral gebruik gemaakt van Vlaardingse en andere kranten en van het uitstekende artikel door R. Ghijsen, 'Binnenkort in dit theater...', in: *Musis* 10/3 (2004), 90-93, waarin de bioscoop-herinneringen van Pieter Borsboom en Jan Anderson zijn opgetekend. De auteur dankt Jan Anderson voor zijn hulp en voor de vrije inzage in zijn collectie.
- 3 'Filmkeuze', ingezonden brief van N. en G. Mulder, in: *Groot Vlaardingen / De Maaskoerier*, 17 augustus 1976.
- 4 Het archief van de Commissie (1915-1940) is aanwezig op het Vlaardingse Stadsarchief.
- 5 *Algemeen Handelsblad*, 8 oktober 1919.
- 6 Collectie SAV, inv.nr. 7 F 205. Later zou Liefde en Vrede films vertonen in het gebouw Triangel.
- 7 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21 juli 1928.
- 8 Deze Luxor was begonnen als Schiedamsch Bioscope in 1912 aan de Nieuwe Haven. In 1920 verhuisde de zaal, inmiddels onder de naam

- Flora, naar de Broersvest, waar na een verbouwing in 1923 de naam opnieuw werd gewijzigd, in Luxor. Zie Henk Berg, *Over stalletjes. Rotterdam en het witte doek. Een populair-historisch overzicht van de Rotterdamse en Schiedamse bioscopen*, 1896-1996 (Rotterdam, 1996) 148-149.
- 9 *Voorwaarts. Sociaal-democratisch Dagblad*, 18 december 1928.
- 10 De kerkenraad van de Gereformeerde Kerk had verzocht om het bouwen van een bioscoop op de aangevraagde plaats te voorkomen.
- 11 *De Banier*, 9 augustus 1929. De Hoge Raad had bij arrest van 3 december 1923 uitgemaakt dat het geven van bioscoopvoorstellingen op Zondag alleen toelaatbaar is met vergunning van het plaatselijk bestuur.
- 12 *Nieuwe Vlaardingsche Courant* (NVC), 25 maart 1930.
- 13 *NVC*, 25 september 1931.
- 14 Deze MGM-serie werd geregisseerd door Zion Meyers en Jules White en is tegenwoordig enigszins controversieel vanwege de weinig dier-vriendelijke methodes die gebruikt werden om de honden te laten acteren.
- 15 In 'Was 't echt of niet?' in *Het vrije volk* van 26 januari 1965 beschreef Jan Liber het einde van Rolands carrière. Toen een door Roland in slaap gebrachte vrouw ongemerkt het Haagse Metropole Palace verliet en dagenlang vermist bleef, werden zijn optredens verboden. Liber beschreef Roland als "een blonde man met stekende zwarte ogen. Verre van sympathiek om te zien". Het *Nederlands Tijdschrift voor geneeskunde* had reeds in 1923 (in nr. 67) gewaarschuwd tegen Rolands optreden en

"het euvel der hypnotische vertooningen" in bioscopen.

16 Collectie Jan Anderson, Reductie-Kaart Luxor Theater Vlaardingen, ongedateerd [ca 1932].

17 B. Tukker, *Dolf van der Linden. De vader van het Metropole Orkest* (Hilversum, 2015) 23.

18 Zie twee krantenartikelen over Nacky Mulder: 'Nacky Mulder liet Wildwest in Zaandam spelen', in: *De Typhoon. Dagblad voor de Zaanstreek*, 4 oktober 1952, en '1934 – 7 september 1959. N. Mulder 25 jaar directeur van Luxor', in: *Nieuwe Vlaardingse Courant*, 9 september 1959. Mulder en Melk worden beschreven en afgebeeld in J. Hottentot, *Kent u ze nog... de Zaandammers* deel 2 (Zaltbommel, 1978). Genealogische gegevens afkomstig van Noord-Hollands Archief, Haarlem.

19 'Nacky Mulder liet Wildwest in Zaandam spelen'.

20 De vergunning tot vestiging van een permanente bioscoop in Maassluis werd verkregen op 14 mei 1936 door P. Melk en J. Klitsie te Vlaardingen. Zie *Maandelijksche mededeelingen van den Nederlandschen Bioscoop-Bond* 25 (1936). Klitsie komt voor als directeur in de jaren 1936-1937 en wordt in 1938 opgevolgd door Nacky Mulder.

21 Ghijsen, 'Binnenkort in dit theater...', 91.

22 Vermoedelijk was dit Piet van der Vlies, zaalhelp, broer van operateur Cor van der Vlies.

23 Ghijsen, 'Binnenkort in dit theater...', 91. De herinnering is van Pieter Borsboom.

24 Met dank aan Erika Verloop voor deze informatie.

25 Thomas Leeflang, *De bioscoop in de oorlog* (Amsterdam, 1990) 9.

26 *Ibidem*, 16.

27 Ghijsen, 'Binnenkort in dit theater...', 91.

28 Met dank aan Erika Verloop voor deze informatie.

29 Stadsarchief Schiedam, Dagboek van Nicolaas Bergwerf, 1 januari 1943 t/m 13 mei 1945 en Collectie Jan Anderson, Dagboek van Nicolaas Bergwerf, 14 mei 1945 t/m 31 december 1961. De periode 6 september 1954 t/m 18 maart 1960 ontbreekt. De dagboeken zijn in 2010 door mw. N. Bergwerf-Scheper ("Liesje") geschonken aan het Stadsarchief Schiedam en de Collectie Jan Anderson. Het eerste dagboek werd in 2012 integraal gepubliceerd als 21ste deel van de serie *Van 't Oft naar 't Oofd* onder de titel *Vermakelijk heden. Het (uitgaans)dagboek van Nic. Bergwerf 1943-1945* (Vlaardingen, 2012). Het tweede dagboek is (nog) niet gepubliceerd.

30 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 31 juli 1943.

31 *Vermakelijk heden*, 6 augustus 1943.

32 De brief aan Mulder bevindt zich in de Collectie Jan Anderson. In de collectie van het Joods Historisch Museum bevindt zich een prentbriefkaart met foto's van Max Santiel, ca. 1935.

33 Met dank aan Erika Verloop voor deze informatie. De *Visscherijfilm* werd gemaakt door J. Metzelaar en A.C.P.E. Vermeulen, directeur van de Visscherijsschool, en bevat zeldzame opnamen van het Vlaardings visserijbedrijf.

34 Het betrof de Amerikaanse film *Iceland* (1942) met de Noorse ex-schaatsster Sonja Henie (1912-1969) in de romantische hoofdrol. Overigens trad het Glenn Miller Orchestra niet op in deze film. Het was de in die jaren ook zeer populaire Sammy Kaye en zijn big band.

35 Deze film, onderdeel van de Geallieerde serie propagandafilms *Why*

We Fight, werd geregisseerd door Frank Capra en Anthony Veiller.

36 Met dank aan Erika Verloop voor deze informatie.

37 Door de auteur zelf gezien in de Luxor de vroege jaren zeventig. *King Kong*-actrice Fay Wray (1907-2004) behoort sindsdien tot zijn grote heldinnen.

38 De auteur dankt Hans van Rijswijk voor de terbeschikkingstelling van zijn fotoalbum.

39 In zijn dagboek noteert Bergwerf op 23 augustus 1943: "Er werd vertoond de mooie film "Mensen noodlot" met Laura Solari en Attila Hörbiger." Een zeldzame onjuistheid van de doorgaans nauwkeurige Bergwerf, want de Duitse acteur Hörbiger acteerde niet in deze Italiaanse film.

40 Moet zijn: onsterfelijke.

41 Bergwerf zag deze film nogmaals op 2 april 1944 in het Rotterdamse Colosseum Theater.

LET WEL !

Wij stellen houder van deze kaart in de gelegenheid tegen
STERK GEREDUCEERDE PRIJZEN
ons Theater te bezoeken.

Geldig op Vrijdag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag

1e Rang	20 ct.		
Parterre	30 "		
Fauteuil	50 "		
Loge	40 "		
Lux	70 "		

**DEZE KAART AAN DE
CASSA TOONEN**

**DE DIRECTIE.
LOUIS DANIËLS**